

ՏԱԽՐԻԿԵԱՆ ՆԱՅԱՆԳԻ ՀԱՅՈՑ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐԸ

Հայերը ներկայումս Տաւրիկեան նահանգում ունեն ուսումնարան, որոնցից ութը լուսաւորչական, երկուսը կաթողիկէ և մէկը գրադիտութեան դպրոց:

Սրանց մասին մանրամասն տեղեկութիւններ գտնելը շատ դժուար է, որովհետեւ պաշտօնական հրատարակութիւններում շատ քիչ բան է յիշուած. բացի այս՝ ոչ ամեն դպրոց պահած ունի հին տարիների «գործերը» և մատենաները, որ կարելի լինէր նրանց միջոցով ծանօթանալ ուսումնարանի անցեալին հետ *):

Զը յուսալով անգամ, որ իմ ներկայացրածը 11 դպրոցների լրիւ պատկերը կարող է լինել, կարծում եմ, թէ այսքանն էլ իսկի չ'եղածից լաւ է: Ամենքս էլ գիտենք, թէ ինչ էր մի ժամանակ Դրիմը մեզ համար, որքան էինք մենք և ինչ տեղ էինք բռնում այնտեղ. միևնոյն ժամանակ հայերի ներկայ վիճակը այս թերակղզու վրայ համարեա բոլորովին անծանօթ է մեր հասարակութեանը, որովհետեւ տարեկան 4—5 թղթակցութիւն մեր թերթերում չի կարող բաւականութիւն տալ եղած պահանջին: Իսկ թէ պահանջ կայ, այդ կարծեմ ապացոյցի կարօտ չէ:

*) Մեր մամուլն էլ համարեա իսկի չի խօսել նրանց մասին. միայն 1872 թ. «Արարատի» մէջ լոյս տեսաւ մի «Համառօտ տեսութիւն Խրիմու և Պեստաւայիոյ քանի մի հոգեւոր ծխական դպրոցաց ներկայ դրութեանը» Գ. Տ. Ս. Մ. Ա. ստորագրութիւնով (էջք 291, 333, 371, 411), որին նոյն այդ թւին դուրս եկաւ և «Պատասխան» (էջ 490): Հոգեւոր վարչութեան 1889 թ. հրատարակած «Վիճակագրութեան» մէջ տեղ չէին գտել այս նահանգի դպրոցները: Յօդուածս կազմելիս օգտուել եմ երկու պաշտօնական հրատարակութիւններից—«Общій очеркъ состоянія нар. учил. Тавр. губерніи» և «Календарь и Памятная книжка Тавр. губ.» զանազան տարիների:

Հայերը դպրոցներ ունեն՝ Արմեանսկում, Եւպատորիայում, Թէոդոսիայում, Կերչում, Հին-Ղրիմում, Ղարաոու-Բազարում՝ երկու (մինը կաթոլիկների), Մելիտոպոլում, Սիմֆերոպոլում երկու (մէկը կաթ.) և մէկ գրագիտութեան դպրոց ձուսա-
ելիում (Թէոդոսիայի գաւառ), որ բացուեց 1902 թ. աշնանը:

Ուսումնարանները կառավարւում են հոգաբարձուների ձեռքով:

Տասը դպրոցներում 1901—2 ուսումնարանական թւա-
կանին եղել է 308 աշակերտ (173 մանչ+135 աղջ.): Միջին թւով
իւրաքանչիւր ուսումնարանին ընկնում է 31 աշակերտ. աղջիկ-
ները կազմում են ընդհանուր թւի 44⁰/₁₀₀-ը:

Դրանից 11 տարի առաջ (1891—2 ուս. թ.), ըստ դիրեկ-
տորի տեղեկութիւնների՝ եղել է 377 աշակերտ (214+163),
աղջիկները կազմել են 47⁰/₁₀₀. մի տասնամեակի ընթացքում ու-
սանողների ընդհանուր թիւը պակասել է 69-ով, աղջիկների
⁰/₁₀₀-ը իջել է 3-ով. բերածս թւերը աւելի խտացած նշանակու-
թիւն են ստանում, եթէ աչքի առաջ ունենանք, որ չը գի-
տենք ինչու դիրեկտորի տեղեկութիւնների մէջ 1891—2 թւա-
կանին առաջ է բերւում միայն 8 դպրոց: Այս թերութիւնը
երեւի առաջացել է այն պատճառով, որ հայոց դպրոցներն այն
ժամանակ դեռ չէին անցել ժողովրդական լուսաւորութեան
նախարարութեան ձեռքը, ապա և ուսումնարանների հաշւե-
տրութիւնը կատարւում էր անկարգ:

Ինչից է առաջ գալիս աշակերտների թւի պակասելը հա-
յոց դպրոցներում: Պատճառները բազմազան են. նրանցից մի-
այն մէկ-երկուսը ցոյց կը տանք այստեղ:

Ամենից առաջ պէտք է յիշել հայ աղգարնակչութեան աս-
տիճանաբար պակասելը նահանգում: Օրինակ առնենք մերձա-
ւոր անցեալ տարիները. 1896 թւին Տաւրիկեան նահանգում
հայ-լուսաւորչականների թիւն էր 8667 (4666+4001), իսկ ար-
դէն 1902 թւին—8249 (4634+3615): Բնական է, որ այդ պա-
կասորդ 410 հայերի թւում են նաև պակասորդ աշակերտները:

Մեր դպրոցներն աշակերտներից զրկող պատճառներից
մէկն էլ (և գլխաւորը) աւելի բարձր զարգացման պահանջի ա-
ճելն է: Մի ժամանակ հայ դպրոցը լրիւ բաւականութիւն էր
տալիս հայ ծնողի պահանջներին. հաշւեմատեանները գրում
էին հայերէն. առևտրական գործերի մէջ անհրաժեշտ էր թւա-
բանութիւնը, այդ էլ կար ծխական դպրոցներում և նոյնպէս
հայերէն լեզուով: Ծնողը գիտէր, որ ուսումը շատ էժան է
այնտեղ և դիւրամտ չէլի, որովհետև ամեն ինչ հայերէն է ա-
ւանդւում:

Այնինչ ներկայումս հաշիւները գրում են ուսուցիչն, թւաբանութիւնը հայոց դպրոցում ուսուցիչն է աւանդում, ուրեմն էլ ուսուց ուսումնարաններում այնքան թանգ չէ։ Բայց այդ՝ հայ ծնողը սկսեց հասկանալ ուսման, զարգացման գինը. ծխական դպրոցը և շատ անգամ էլ քաղաքային ուսումնարանը նրան չեն բաւականացնում, նա աւելի բարձրն է նայում։

Դրիմցի հայը իր աղջկանը համեմատաբար աւելի բարձր կրթութիւն է տալիս, քան որդուն. դիրեկտորի տարեկան հաշիւներից տեսանք, որ մեր նահանգի հայ դպրոցներում ուսանող աշակերտուհիների 0%-ը աշակերտների 0%-ից ցած է։ Գիմնադրական դիպլոմը մեզ մօտ օժիտ է, որ դաշնաբուրի վրայ ածել իմանալու հետ մէկտեղ բարձրացնում է օրիորդի արժանիքը փեսացուի աչքում։ «Ան աղջիկը գիմնադի խալսիլ է, ֆոռթուփեան չալել գիտէ...»

Դասնանք այժմ ուսումնարանների նիւթականին։

Եկամուտի աղբիւրներն են՝ 0/0% դրամադուխներից, դպրոցապատկան շէնքերից եկամուտ, դրամական օժանդակութիւն Հոգևոր Վարչութիւնից, թօշակադրամ և մասնաւոր աղբիւրներ՝ թատրոն, պարահանդէս...

1901—2 թւականին 10 դպրոցների եկամուտն է եղել 11039 ռ., իւրաքանչիւրինը միջին թւով 1104 ռ.։ Ընդունենք, որ տարուայ ընթացքում բոլոր եկամուտն է ծախսուած, և պէտք է ասել, չափազանցութիւն արած չենք լինի. կան զըպրոցներ, որոնք մինչև անգամ դեֆիցիտ էլ են ունենում, ինչպէս օրինակ Սիմֆերոպոլի դպրոցը երկու տարուայ ընթացքում ունեցաւ 480 ռ. դեֆիցիտ։ Ամեն մէկ աշակերտի վրայ ծախս է լինում 36 ռուբլի. սա չը պէտք է շատ համարել, այլ միջակ ծախս։ Բայց արի ու տես, որ նա չափազանց մեծ է դառնում, եթէ աչքի առաջ ունենանք, որ հայոց դպրոցները շատ քիչ աւարտող են տալիս։ Ծնողը շատ դէպքերում չի թողնում, որ իր զաւակը աւարտէ ուսումը. նա բաւականանում է առաջին կամ երկրորդ ուսումնարանական տարովը, ապա աղքատ ծնողն իր տղին տալիս է ծառայելու, ունեւորը՝ գիմնադիոն կամ ըէալական դպրոց։

1897 թ. նահանգիս բոլոր հայ ուսումնարաններում աւարտել են 14 աշակերտ (7+7), 1899-ին 8 աշակերտ... Եթէ միջին թիւ ընդունենք 10 աշակերտ (որ շատ է իսկապէս) և դնենք, որ տարեկան ծախս է եղել 11,000 ռ., դուրս է գալիս ամեն մէկ աւարտող արժեւ է հասարակութեանը 1,100 ռ.։ Բիչ չէ!

Թողնենք այս, դառնանք ուսուցիչներին, տեսնենք՝ բաւականաչափ վարձատրւում են նրանք, թէ ոչ։

Նոյն 1901—2 թւին դպրոցներում եղել են՝ 8 կրօնուսույց, 12 ուսուցիչ և 10 ուսուցչուհի, ընդամենը 30 պաշտօնեայ։ Տեղեկագրի մէջ չէ յիշուած, թէ ամեն մի ուսումնարան որքան է ծախսել ուսուցիչների վարձատրութեան համար, այլ տրուած է ուսումնարանների տարեկան եկամուտը միայն։

Վերևում մենք ասացինք, որ իւրաքանչիւր դպրոցի վրայ ծախսուած է 1104 ռ., ընդունեցէք, որ վարչութիւնները եկամուտը լիովին էլ ծախսել են։ Եթէ հասարակ, տնտեսական ծախս է եղել իւրաքանչիւր ուսումնարանի վրայ 120 ռ., դա անում է 10-ի համար 1200 ռ., ուրեմն ուսուցիչների վարձատրութեան համար ծախսուած է 9839 ռ., իւրաքանչիւր պաշտօնեային՝ 326 ռ., որը՝ իհարկէ՝ շատ չնչին գումար է։ Այս ենցոյց ապիւս միջին թւերը։

Եթէ այժմ դառնանք ամեն մի ուսումնարանին առանձին առանձին, կը տեսնենք, որ այսպէս էլ թւանշանները միմիթարական շատ քիչ քան են ասում։ Արմեանսկում ուսաց լեզուի ուսուցիչը ստանում է 300 ռ., հայոց լեզուինը՝ 250 ռ. (եկամուտը 800 ռ.)։ Սիմֆերոպոլի ուսումնարանում ոտճիկները բաւականացուցիչ են, որովհետև ուսումնարանն էլ հարուստ է (տարեկան եկամուտ 4293 ռ.)։ Այստեղ աւագ ուսուցիչը ստանում է 1000 ռ., ուսուցիչներից մէկը 700 ռ., միւսը 600 ռ., ուսուցչուհին էլ 600 ռ.։ Կերչի ուսուցչի ամսականն է 30 ռ., Եւպատորիայում տարեկանը 400 ռ., Ղարաու-Բազարում՝ 500 ռ.։

Այստեղ աւելորդ չենք համարում յիշել Հին-Ղրիմի հայ հասարակութեան ամարդի վերաբերմունքը դէպի իր ուսուցիչը. սա տեղումս ծառայել է ամբողջ 22 տարի. սկզբում ստանալիս է եղել ամսական 50 ռ., որը մի քանի տարի առաջ դարձնում են 40 ռ. այս տարի էլ նոր հոգաբարձուն իր սրբազան պարտքն է համարում մի պատառ էլ ինքը խլել վաստակած ուսուցչի բերանից, մի ուսուցչի, որ ծանրաբեռնուած է ընտանիքով. ամսականը դառնում է 30 ռ... Այսպէս շարունակելով՝ գուցէ գայ մի ժամանակ, երբ ուսուցիչը դեռ իր գրպանիցը փող կը դնէ աղաների առաջ՝ Հին-Ղրիմում ուսուցիչ լինելու պատիւիցը չը զբրկուելու համար... Ի՞նչ չը տուող Աստուած է... Նոյն Հին-Ղրիմում ուսաց լեզուի ուսուցչուհին ստանում է միայն 20 ռուբլի ամսական...

Ռոճկի այսքան փոքր լինելը՝ իհարկէ՝ ունի իր հետեանքները. բնական է, որ չնչին վարձատրութիւնով լաւ ուսուցիչ գտնելը միայն պատահական դէպք պէտք է համարել։ Բացի այդ՝ ուսուցիչները շուտ-շուտ փոխուում են, և այս չի կարող բացասապէս չ'ազդել ուսման կանոնաւոր ընթացքի վրայ։

Լաւ ապրանքը թանգ արժէ, լաւ ուսուցիչը իրան համեմատ վարձատրութիւն կ'ուզէ: Խնդիրը աւելի բարդւում է նըրանով, որ Դրիմի համարեա բոլոր քաղաքներից ուսուցիչ հրաւիրելիս պայմանների մէջ մէկ քանի «ցանկալի է» են աւելացնում: Այսպէս՝ Ղարաուու-Բազարում հայոց լեզուի ուսուցիչը միննոյն ժամանակ և մատենադարանապետ է, պէտք է նոյնպէս եկեղեցում խմբապետութիւն անէ: Արմեանսկում հայերէնի ուսուցիչը խմբապետ է, ուսուցիչ լեզուինը՝ տիրացու... Թէոդոսիայում հայերէնի ուսուցիչը խմբապետ է, Կերչումը... Դպիր:

Ինչ ասել կ'ուզէ, որ պաշտօնների այսպիսի խառնուրդը նորմալ համարուելու չէ՝ մէկը միւսին խանդարելու պատճառով: Պատահում է այսպիսի դէպք.

Արմեանսկում՝ ինչպէս ասացինք, ուսուցիչ լեզուի ուսուցիչը տիրացու էլ է. Զատկին և Ծննդին քահանան (դպրոցի կրօնուսոյցը) տիրացուի հետ շրջում է Պերեկոպի ամբողջ գաւառը, որովհետեւ գաւառում միայն մէկ եկեղեցի կայ: Այս ճանապարհորդութեան վրայ գնում է 2—3 շաբաթ ամեն անգամ, և այս՝ իհարկէ՝ չի կարող չ'ազդել ուսման վրայ: Տարին մէկ քանի անգամ էլ պատահում է, որ նրանց հրաւիրում են մօտիկ ու հեռաւոր գիւղերը, մինչև անգամ Մելիտոպոլ:

Իվերջոյ դնում ենք 10 դպրոցների մասին վիճակագրական տեղեկութիւններ՝ քաղած պաշտօնական աղբիւրներից («Свѣдѣнія объ учебн. зав. и именной списокъ начальн. учил. Тавр. Дирекціи нар. учил.» 1903 г. Симферополь): Տեղեկութիւնները տրուած են ց1 յունուարի 1902 թ.:

Դ Պ Ր Ո Յ	ՊԵՆՏՈՆԵՆՅ			ՈՒՍԱՆՈՂ		ԵԿԱՄՈՒՏ
	Փահ.	Ուսուցիչ.	Վարչ.ժուհի.	Մանչ.	Եղբի.	
Սիմֆերոպոլի հայ-լուսաւորչ.	2	4	2	42	39	4293 P.
» հայ-կաթողիկոսներ	1	1	2	22	8	591 »
Ղարասու-Յաղարի հայ-լուս.	»	1	1	20	20	1320 »
» հայ-կաթ.	1	1	1	10	7	760 »
Եւպատորիայի հայ-լուսաւորչ.	»	»	1	10	5	610 »
Թէոդոսիայի հայ-լուսաւորչ.	1	»	1	9	18	700 »
Հին-Ղրիմի հայ-լուս.	1	1	1	23	17	765 »
Կերչի հայ-լուս.	1	1	»	23	8	500 »
Արմեանսկի հայ-լուս.	1	2	»	5	7	800 »
Մելիտոպոլի հայ-լուս.	»	1	1	9	6	700 »

Վ. ԲԱՅԻԵԱՆ